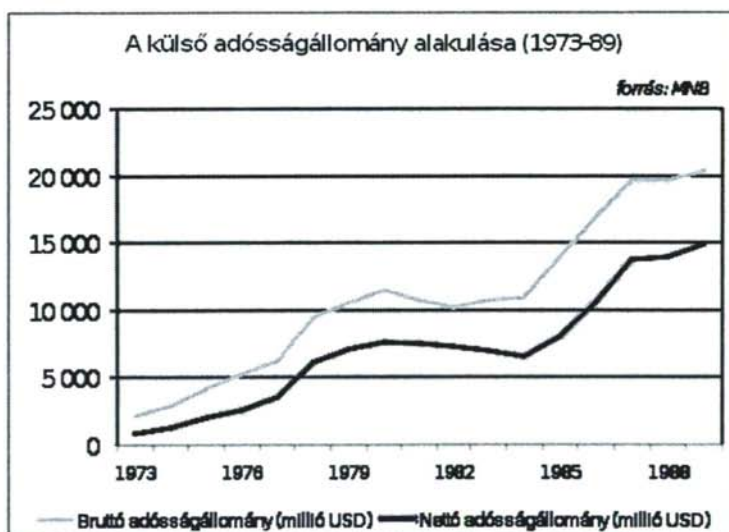

ADÓSSÁG ÉS RENDSZERVÁLTÁS

Régi vita tárgya, hogy demokráciákban egyáltalán van-e létjogosultsága az államadósságnak, a közadósságnak.¹ Milyen többletterhet róhatnak az ilyen adósságok a jövőbeli nemzedékekre (azok megkérdése nélkül), illetve – tágabb értelemben – melyek a külső-belső eladósodás összefüggései az adózással, közteherviseléssel stb. Vannak demokráciák, ahol ezek a kérdések különösen aktuálisak. A diktatúrák esetében persze, ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása – mint sok minden más is – jóval „egyszerűbb”.

De kezdjük a tényekkel. Ha hinni lehet a Magyar Nemzeti Bank több alkalommal, utólagosan felülvizsgált, módosított adatainak, 1989. december 31-én Magyarország bruttó, külső adóssága hivatalosan 20,4 milliárd amerikai dollárnak (1990-ben 21,3 milliárd dollárnak) felelt meg. Minthogy akkoriban nem létezett külső magánadósság, az ország teljes külső adóssága egyenlő volt az államadóssággal. A 20-21 milliárd dollárnyi adósság a nemzeti jövedelem 70%-ára rúgott. Kérdésként merül fel, hogy a nemzeti vagyonhoz képest mekkora volt ez az összeg? Az 1980-as évek végén „elakadt” hivatalos vagyonszámla szerint, a nemzeti vagyon mintegy 4 ezer milliárd forintnak felelt meg,² azaz – 50-60 Ft/dolláros árfolyam esetén – hozzávetőleg az adósság háromszorosának-négyszeresének.)

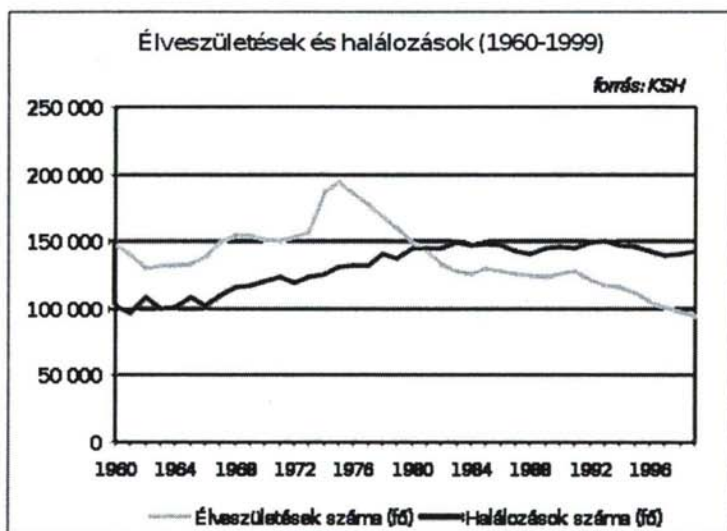

¹ E vitával összefüggésben ma is időszerű kérdésfelvetéseket tükröz James M. Buchanan: Public Principles of Public Debt: A Defense and Restatement c. (1962-ben kiadott) műve.

² Vö. Hubai József: Magyarország természeti erőforrásainak külgazdasági földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2001. 49-50. old. A szerző ehelyütt közli, miszerint „A nemzeti vagyon statisztikai mérése a nyolcvanas évek végére elakadt. A KSH 1991-es adatokat tesz közzé utoljára (azok is csak az állóeszközökre vonatkoznak).”

De mi a helyzet ma? Miközben az állami vagyon töredékére apadt, az ország teljes (bruttó) külső adóssága 2007-ben érte el a 100 milliárd eurós (mintegy 130 milliárd dolláros) szintet, ebből 34 milliárd euró (44 milliárd dollár) volt az állam teljes (bruttó) külső adóssága. Ugyanakkor, az állam tetemes belső (forint-) adósságot halmozott fel. A külső-belső államadósság ma összesen 18-19 ezer milliárd forintra (mintegy 80 milliárd dollár) rúg, s meghaladja a nemzeti jövedelem 73%-át.³

Nem szorul tehát bővebb magyarázatra, hogy *a népesség fogyásával párhuzamosan zajló eladósodás* kérdése – ami még inkább aláhúzza a jövő generációkra rakott terhek súlyosságát – ma (is) az egyik legsúlyosabb problémája Magyarországnak. S miután minden új fejlemény szükségképpen újraértelmezi előzményeit, különösen indokolt, hogy – mai nézőpontból – ismét terítékre kerüljön Magyarország 1990 előtti eladósodása (ha úgy tetszik eladósítása).

Közkeletű felfogás, miszerint az állampárt, az MSZMP vezette Magyarország eladósodása az 1970-es években kezdődött el, holott a probléma sokkal régebbi keletű. Minderről sokat elárul Kádár János, az MSZMP főtitkárának egyik 1963. júniusi felszólalása, a Politikai Bizottság ülésén. „Egész fizetési mérlegünkre azt mondanám, hogy kb. 6 és fél éve javítgatjuk... Ha nem tudunk változtatni azon az alapvető tényen, hogy Nyugatról mindig nagyobb a behozatalunk, mint a kivitelünk, akkor ez ilyen mértani arányban fog nőni mindaddig, amíg be nem következik az államcsőd.”⁴

³ Az a gyanúnk, hogy ezen írás megjelenésekor, az idézett adatok már túlhaladtak lesznek.

⁴ Földes György: Az eladósodás politikatörténete 1957-1986. Maecenas, Bp. 1995. 33. old.

Eme (látnokinak tűnő) szavakból kitűnik, hogy a Kádár-rendszer eladósodásra való hajlama a rendszer megalapításával egyidős. Fehér foltok természetesen akadnak.

Így pl. ma már tudjuk – részben levéltári, részben a „memoáirodalom”-hoz köthető források jóvoltából –, hogy 1956-ban, a forradalmat leverő rezsim, akkori mércével mérve viszonylag jelentős nyugati hitelekhez jutott. Az 1956-os forradalom napjaiban, a Magyar Nemzeti Bank átmenetileg külföldre menekült vezetői, az ország (ekkoriban csak nevében magyar és nemzeti) bankjának bécsi leánybankjából intézték a lejáró hitelek törlesztését, s az új hitelek felvételét. (Mintha mi sem történt volna.)

A későbbi években részben ezeknek a hiteleknek a törlesztése, részben pedig az 1959-től felgyorsított ipari program okozott feszültségeket a finanszírozásban. Ez volt az ún. DIP- („dognaty i peregnaty” – „utólélni és túlszárnyalni”) korszak, amikor célul tűzték ki, hogy húszéves távlatban a Szovjetunió és „szövetségesei” az egy főre jutó termelés tekintetében lekörözzék az Egyesült Államokat. A nagyratörő szovjet elképzelések nyomán Magyarországon is felemelték a tervszámokat, döntöttek a tsz-szervezés felgyorsításáról, nagyipari átszervezésekről, a korábban leállított nagyberuházások folytatásáról. Mindezek valódi célja az ország gazdaságának beillesztése volt a szovjet „birodalomba”. S noha az utolérés nem sikerült, a „beillesztés” még a Rákosi-éra reményeit is túlszárnyalta.⁵ Az ekkor kialakított gazdasági struktúra hosszútávon erősen korlátozta a külgazdasági orientáció későbbi átalakításának lehetőségeit...

A feszített program ugyanakkor számos területen – a szokásosnak mondható szervezetlenség, pazarlás, minőségi problémák miatt – komoly ellátási zavarokhoz vezetett.⁶ Ugyancsak sokatmondó adat, hogy 1963-ban a Magyar Nemzeti Bank küldöttsége az Egyesült Államokba utazott, azzal a (hazai társadalom előtt eltitkolt) szándékkal, hogy mintegy 3-400 ezer tonna búza vásárlását kieszközölje – hitelből természetesen. (Ez történt egy olyan országgal, amely a természetföldrajzi adottságok tükrében Európa egyik legeredményesebb mezőgazdasági termelője lehetett volna – s lehetne ma is...)

Terjedelmi korlátok miatt nincs módunk arra, hogy részletesen kitérjünk az „erőltetett”, (vagy inkább tékozlónak nevezhető) iparosítás következményeire. A külgazdasági vonatkozások tekintetében megállapíthatjuk, hogy a KGST-relációban szűkös, vagy elérhetetlen termékek esetében **valóságos** „importéhség” alakult ki, melynek jelentős részét nyugati forrásból próbálták meg pótolni. Az eladósodásra való „hajlam” ekkorra tehát már

⁵ Az 1960-as évek derekára az összes anyag- és energia-behozatal 69%-a, a gépbehozatal 75, az ipari fogyasztási cikkek importjának 67, az élelmiszerek behozatalának 40, a gépkivitel 87, a fogyasztási cikkek kivitelének 67%-a, stb. KGST-relációban realizálódott. A Szovjetunióból származott az importált nyersolaj 97, a vasérc 96, a nyersvas 100, a fenyőfűrészáru 92, a fűtőolaj 81, a cement 51, a papír 65%-a, stb. Szovjet igényekre fejlesztették ki – többek között – a gyógyszeripart, a közúti járműgyártást, a műszeripart, a híradástechnikai ipart stb.

⁶ Legsúlyosabb helyzet talán a mezőgazdaságban, az élelmiszer tekintetében alakult ki. A hatvanas évek első felében szinte mindegyik évben csökkent, vagy stagnált a betakarított gabonamennyiség. Takarmányhiány miatt kényszervágások tizedelték az állatállományt. A szorult helyzet miatt még a kenyérjegy bevezetése is felvetődött.

kialakult, leginkább azonban a külföldi források viszonylag szűkös voltának és kötött felhasználhatóságának köszönhető, hogy az adósság az 1960-as évtized során még nem lépte át az *egy milliárd dolláros* határt.

A hatvanas évek végétől bekövetkező világgazdasági átalakulás azonban változást hozott. A nemzetközi pénzügyi piacokon már a hatvanas évek elejétől érezte hatását a „kreatív” pénzügyi, hitelezési, spekulációs technikák elterjedése. Ilyen volt pl. az „eurodollár-piac” létrejötte, mely kicsúszott az akkor még szigorú nemzetközi tőkeáramlási szabályozás hatóköre alól. A vietnami háború okozta amerikai túlköltekezés miatt növekedett a dollár iránti bizalmatlanság – elsősorban Franciaország, és más államok részéről is. Mindez végül az ún. Bretton Woods-i rendszer széteséséhez vezetett: 1971-ben Nixon elnök felfüggesztette a dollár aranyra történő beválthatóságát. A nemzetközi pénzügyi piacok főszereplői „megelégtették” az államok gyámkodását, s megkezdődött a korábban viszonylag stabil pénzügyi piacok deregulációja. Tulajdonképpen ide köthető a globalizáció (vagy inkább amerikanizáció), s egyben a monetáris liberalizáció kezdeti, legdinamikusabb szakasza, melynek következtében a nagy nemzetközi korporációk egyre szélesebb körű befolyásra tettek szert a kormányok felett.

Végeredményben a Szovjetunió és az általa vezérelt szatellit-államok helyzetét is nagyban befolyásolta az új környezet. A hetvenes években lejátszódó kőolajár-sokkok, az ún. petrodollárok áradata nyomán, valóságos dömpingje alakult ki a laza feltételekkel nyújtott nyugati hiteleknek. Másrészt, a Szovjetunió fokozottabban érdekeltté vált a közvetlen nyugati szénhidrogén-exportban, és jelentősen leértékelődött az európai kommunista rezsimek gazdasági súlya, egyben a magyar gazdaság addigi (részleges) közvetítői szerepe.

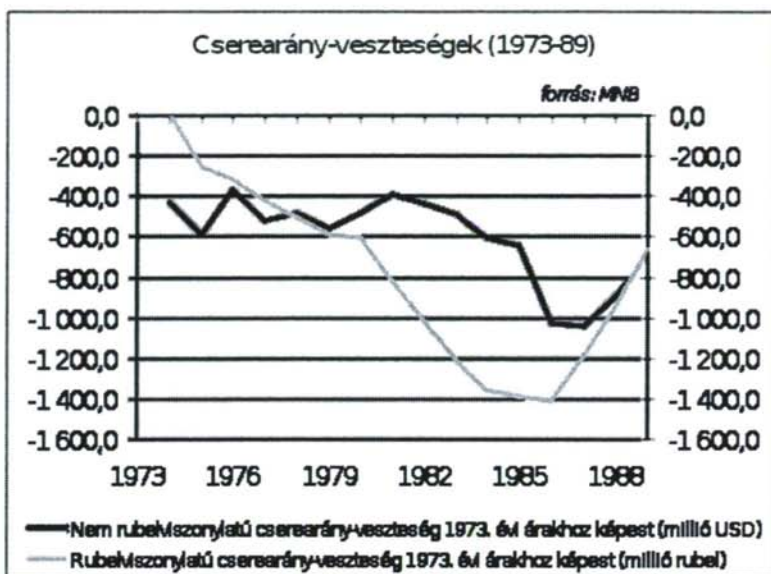
Az export vezérelte gazdasági növekedés gondolata, a kényszerű nyugati gazdasági orientáció, a nyugati hitelek „rendszeres” és „átfogó” bevonása – a dráguló szovjet nyersanyagok problémájával összefüggésben – az 1968-as reform kulcsfontosságú elemeivé váltak. Témánk szempontjából ugyancsak nem mellékes, hogy (bármikor visszavonható szovjet jóváhagyással) 1966-tól [!] kezdődtek tárgyalások a Nemzetközi Valutaalappal, melynek vezető tisztségviselői közül egyesek több alkalommal is megfordultak (kezdetben „magánemberként”) az országban.⁷

A hazai eladósodás első nagy korszaka tehát az 1970-es években, a petrodollárok táplálta hitelbőség korszakában játszódott le. Ezt a hitelbőség azonban 1978-79-ben elakadt. Magyarországon ekkor „kattant” az adósságcsapda – azaz ettől fogva évről évre újabb hitelek kellett felvenni annak érdekében, hogy a meglévő hiteleknek sokszor csak a kamatterhét fizetni tudják.

---

⁷ A részleteket illetően számos adalékkal szolgált Bakó Ede „szubjektív” kronológiája, a HVG 1997. május 10-i számában.

Mindez személyi változásokat indukált a pártvezetésben. 1978-ban *Havasi Ferenc* lett az MSZMP gazdaságpolitikai ügyekért felelős titkára. Visszaemlékezése szerint „Az adósság összege már ijesztő volt, ez hatott a vezetésre. De az hihetetlen és felfoghatatlan volt, hogy hogyan lehet úgy kijutni ebből a helyzetből, hogy ha nem többet termelünk, hanem kevesebbet. Hogy ha visszafogjuk a fogyasztást. Ez volt akkor teljesen új!”⁸

A váláság kezelésének ezt a „teljesen új” felfogását a Magyar Nemzeti Bankból sugalmazták. 1978-ban, – amint az *Havasi Ferenc* visszaemlékezéseiből kitűnik – „összeállt egy banki csapat”.⁹ „Kidolgozták, hogy hogyan lehet a szokásos nyomvonalból kilépni és váltani, mert ha így viszik tovább az V. ötéves tervet, akkor még nagyobb lesz a gazdasági és pénzügyi csőd. 1978 tavaszán kijelentették, – írja *Havasi* – hogy *kezdjem előkészíteni a terepet a politikai bizottságban.*”

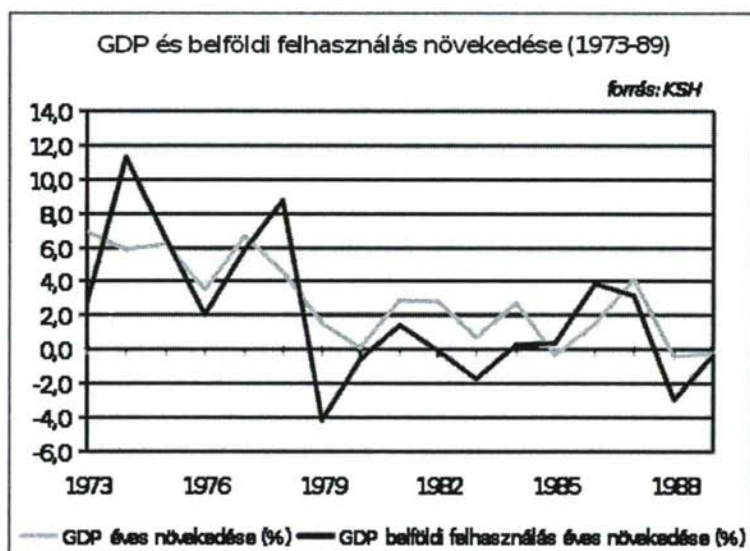
Az új irányvonal elfogadtatása azonban nem ment könnyen: „Lassítani kellett volna a gazdasági növekedést, vagy – még előbb – csökkenteni a fogyasztást – írja az egykori gazdaságpolitikai titkár. – Ennek borzasztó nagy ellenzéke volt a politikai bizottságban is, és egyáltalán a vezetésben. Azt állították: azzal, hogy kevesebbet fejlesztünk, nem oldunk meg semmit. Az életszínvonal csökkentésétől még jobban tartottak. Nagyon mélyen gyökerezett a félelem, hogy ha hozzányúlunk a lakosság életkörülményeihez, a kivívott eredményekhez, a vívmányokhoz, akkor ennek a rendszernek a politikai bázisa összeszűkül.” Akkoriban még

⁸ Az alább idézett (*Havasi*-, *Bakó*-, *Szalkai*-, *Balassa*-, *Zdeborsky*- stb.) interjúk forrása: *Bozzai Rita* – *Farkas Zoltán*: *Hitelválság. Adósságaink története*. CODEX, Budapest, 1989.

⁹ *Havasi* tudomása szerint ezt a csapatot *Pulai Miklós* vezette, benne volt még *Tarafás Imre*, *Bakó Ede*, *Bácskai Tamás*, *Fekete János* is. Elmondása szerint a párt gazdaságpolitikai osztályán *Hoós János* foglalkozott a koncepcióval, a Tervhivatalban pedig a közgazdasági főosztály vezetője, *Balassa Ákos*.

sokan úgy gondolták, hogy „Mi nem háríthatjuk a válság terheit a dolgozókra, ahogy akkor már a németek elkezdték, vagy ahogy az angolok, olaszok csinálták. A szocialista országok nem követhetik ezt a klasszikus kapitalista megoldást. Egy sor kérdés megoldásának ideológiai és világnézeti gátja volt. De ami ma természetesnek tűnik, az abban az időben egyáltalán nem volt az. Visszamenni 15 százalékkal a reálbérekkel? Egy sor ország ezt csinálta: ismert volt a thatcheri gazdaságpolitika. Ismert volt az, hogy hogyan váltotta fel a keynesizmust a monetarizmus, a friedmanizmus. Mindezt ismertük, csak azt mondták, hogy ez kapitalista módszer”.

Végül, az adósság nyomasztó súlya alatt, számos vita után sikerült elfogadtatni a „banki anyag” (a „kapitalista módszer”) szellemiségét, s így lett a restrikcio első (!) éve 1979.

1981. október 21.-én a Központi Bizottság elfogadta az IMF- és Világbankhoz történő csatlakozást. A döntés indoklása szerint a hagyományos hitellehetőségek kimerültek, az adósságszolgálat elérte az évi két milliárd dollárt, megnövekedett a bankok bizalmatlansága Magyarországgal szemben. November 4.-én Puja Frigyes külügyminiszter hivatalosan is kérte a Magyar Népköztársaság felvételét az IMF-be és a Világbankba. A kérelem beadása után nem sokkal drámai események történtek.

Lengyelországban kihirdették a szükségállapotot. Erre hivatkozva – okkal vagy ok nélkül –, a külföldi bankok gyors ütemben kezdték kivonni betéteiket a Magyar Nemzeti Bankból.¹⁰

¹⁰ Az 1982. április 14.-i rendkívül szűkszavú tájékoztató szerint – melyet a Gazdaságpolitikai Osztály terjesztett elő a Politikai Bizottság számára – „Nemzetközi pénzügyi helyzetünk az utóbbi hónapokban kritikussá vált: a hitelfelvétel lehetőségei szűkek, az arany és devizatartalékok gyakorlatilag kimerültek.” A nettó konvertibilis adósság az 1974. évi 1,3 Mrd-ról 1978-ra 6 Mrd-ra, 1981-re 7,4 Mrd-ra emelkedett. Az adósságszolgálat 1982-ben elérte a 2 Mrd dollárt. 1981-85 között – az előrejelzés szerint – mintegy 10 Mrd dollárt kell törlesztésre fordítani.

Az MNB számára elsősorban az okozott gondot, hogy 1981 májusa óta nem lehetett nagyobb összegű közép- illetve hosszú lejáratú hitelhez jutni. Közben, az összes arany- és devizatartalék az 1981. év végi 2,2 Mrd dollárról 1982 első negyedévére 570 millió dollárra csökkent.

Az eseményekre visszaemlékezve Havasi Ferenc, a Központi Bizottság ülésén beismerte, hogy ha nem lett volna IMF és rendkívüli szovjet segítség – dollárban eszközölt szovjet import – többlet energiaszállítás, és „ügyes” banki munka, akkor 1982-ben elkerülhetetlen lett volna a pénzügyi csőd bejelentése. „Nálunk kivettek pár hét alatt több, mint 600 millió dollárt. [...] Az összes nyugatiak, az arabok, de meg kell mondani, hogy a szocialisták és a szovjetek is kivették a pénzüket. [...] *Úgy érezhették, hogy veszik a parti* [sic], igen. Ebben az időben Nyugatról importálni csak biztos fizetési garanciákkal lehetett. [...] Pillanatok alatt olyan helyzet alakult ki, hogy egyik ország a másik után adta be adósságai átütemezésének kérelmét. [...] No, de nem csak ez történt. Már készen volt a VI. ötéves terv, 1980 decemberében a Parlament elfogadta. És akkor 1981 februárjában jött egy Brezsnyev-levél, hogy 1,5 millió tonna olajjal kevesebbet fogunk kapni, mert nincs a Szovjetuniónak sem elég és egyéb kötelezettségei vannak. Ez több mint 10 százaléka volt a magyar olajkontingensnek! Azt válaszoltuk, hogy ezt nem lehet, erre szerződésünk van. De hiába. [...] Most több mint 2 milliárd dollár deviza és valutatartalékunk van. Akkor ez lement olyannyira, hogy volt olyan időszak, amikor 200 millió dollár alá kerültünk. [...] Az arany már el volt adva! Mert egy időben az aranyat is eladtuk, aztán visszavásároltuk. [...] Ha bármelyik bank bejelentkezik telefonon, hogy kérem, fizessenek, mert elvesztettem a bizalmam maguk iránt, akkor végünk.” Az IMF-be végül 1982 májusában vették föl az országot ugyanis „a Valutaalap elhíresztelte, hogy fog adni hitelt Magyarországnak, és akkor a többi bank magatartása is megváltozott”. Amikor viszont megjött az értesítés az IMF-felvételről, be kellett fizetni a felvételi díjat. Havasi szerint azonban „Kiderült, hogy erre sincs pénzünk. [...] Gondolkodtunk, hogy hova menjünk most pénzért. Olyan volt, hogy valaki meghalt és nem tudjuk eltemetni. Vagy inkább megszületett a gyerek és nem tudjuk felöltöztetni. Mi a 'belépődíjunk' 80 százalékát forintban fizettük be, de mégis kellett úgy 100 millió dollár a csatlakozáshoz”. Ezt a hiányzó összeget Kína bocsátotta rendelkezésünkre, mert „Fekete Jánoséknak voltak Kínában személyes ismerettségeik, kapcsolataik.”

A belépés után tény, hogy az IMF – néhány évig – még nem a töle megszokott szigorúsággal járt el. Bakó Ede (az MNB néhai ügyvezető igazgatója) szerint az IMF Magyarországot „kísérleti ló”-nak tekintette. Havasi Ferenc, magánmegbeszélésekre hivatkozva, utalt arra, hogy az IMF vezetői nem a visszafizetést tartották fontosnak, sőt azt is mondták, hogy „*mikor pénzsűke van, tulajdonképpen nem kell sietni az adósság visszafizetésével*”. „Ők azt is tudják, – írja Havasi – hogy *hosszú távon minden szocialista ország tagja lesz a Valutaalapnak*. Ezt már akkor mondták nekem [!]. És azt is hozzátették, nagyon fontos, hogy Magyarországgal a Valutaalap hogyan bánik, mert nagyon jól tudják, hogy a leendő tagok közül először mindenki ezt fogja megnézni. Mindenki azt fogja megnézni, hogy a magyarokkal hogyan bánt a Valutaalap. Tehát inkább kíméletesek és tapintatosak voltak. Nagyon szigorúak a szabályaik, igaz, de ők a világ bankjaitól vesznek fel pénzt, azt ha ők kiadják, csak fejlesztésekre adják.”

Az IMF „engedékenységgel” a hazai gazdaságpolitika irányadói is összhangot találtak.¹¹

Ez az engedékenység persze nem tartott örökké. Szalkai István szerint, aki 1982-től a Magyar Nemzeti Bank Valutaalappal foglalkozó osztályának vezetője volt, az 1984. évi őszi tárgyalásokon az IMF már radikálisabb változtatásokat sürgetett. Ezek között szerepelt a *bankrendszer és bankirányítás* valamint az *adórendszer reformja, a támogatási rendszer radikális átalakítása, a szubvenciók csökkentése, ár- és bérreform*. Végeredményben az IMF előírásaiból állt össze az a csomag, melyet utóbb az MSZMP a saját reformjaként jelentett be!

A pénzügyi krízis elmúltával azonban minden ott kezdődött, ahol azelőtt abbamaradt. Balassa Ákos, az Országos Tervhivatal egykori főosztályvezetője szerint 1984 végére a magyar gazdaság nemzetközi megítélése „igen jó” lett. „Méltányolták, hogy talpon tudunk maradni. Bár a Világbankkal közösen írt anyagok is hangsúlyozták, hogy az egyensúlyt az adott gazdasági struktúra fenntartása mellett, alapvetően restriktíóval sikerült csak helyreállítanunk, de mégis... könnyű volt hinni a dicséreteknek”. Szerinte akkor Fekete János felvetette, hogy „mivel most jó a külföldi megítélésünk, használjuk ezt ki, vegyünk fel újabb hiteleket”. Igaz, hozzátette, csak „jó célokra, hatékony fejlesztésekre” szabad ezeket elkölteni, „nem szabad az életszínvonalat csökkenteni”. Balassa szerint Fekete János, akinek „szava erős volt”, „sokféle körben” hangoztatta, hogy „Hitelfelvételi lehetőségeink nem teszik indokolttá, hogy a gazdasági modernizálást az életszínvonal terhére hajtsuk végre”.

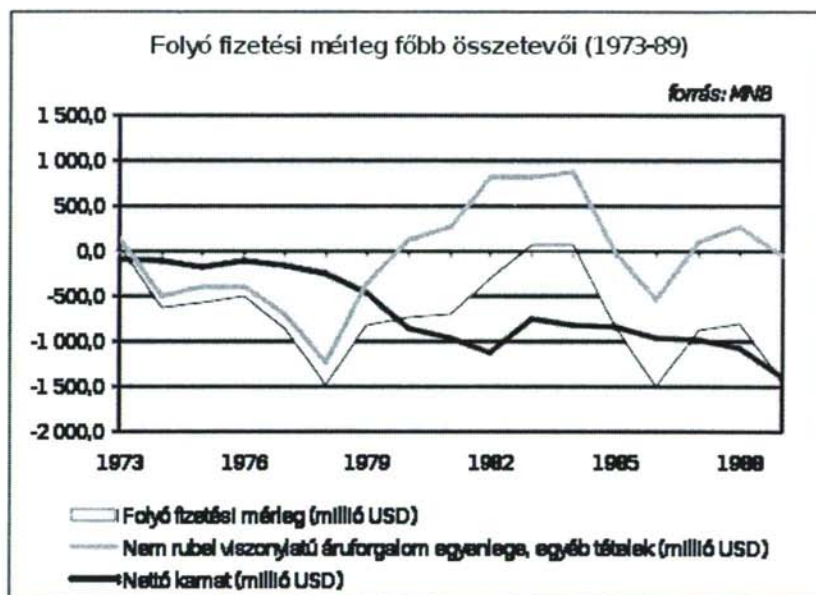
A téma iránt érdeklődők közül talán már sokan feltették a kérdést, hogy Fekete Jánosnak (az MNB egykori párttitkárának, majd – mintegy három évtizeden keresztül – első elnökhelyettesének) mi miatt volt ilyen „erős” a szava? Anélkül, hogy kétségbe vonnánk az eladósodás sűrű eminenciásának szakértelmét, megállapíthatjuk: befolyása, speciális összeköttetései túlterjedtek a hazai párt- és kormányzati hierarchia legfelsőbb szintjein.¹²

¹¹ 1983 tavaszán Nyers Rezső elvetette az előző év decemberében hatályra emelt adósságkezelési politikát, minthogy a gazdaság dinamizálására „nem fogadókész a világpiac”. Nem javasolta az adósságtörlesztés azonnali megkezdését: „... úgy gondolom, nekünk relatív csökkentésre kellene törekednünk, hogy forgalmunkhoz képest az adósságállomány csökkenjen, de abszolúte ne... El tudnám képzelni, hogy adósságállományunk csökkenjen, ha aktív működő tőkét tudnánk behozni az országba...” – írja.

¹² A KGB elődjéhez, az NKVD-hez fűződő viszonyáról F. J. kendőzetlen nyíltsággal vall 1999-ben megjelent önéletrajzi művében. Többek között így: „... az a lényeg, hogy kötöttem egy megállapodást az oroszokkal. Eszerint én ott dolgozom, és leírom, amiket tudok. Ilyen régi harctéri élményeket. Nem voltak értékes dolgok. Jól együttműködtünk, az orosz tiszt megszeretett engem. [...] A velük való kapcsolatomat az jellemzi, hogy az életemet megmentették, és ezért én hálás vagyok. Mert az életemből ugye csak egy van! Hogy még ma is élek, azt tényleg a szovjet hadseregnek köszönhetem.” [Forrás: Fekete bárány? Fekete János vall életéről, világnézetéről, világlátásáról Benda Lászlónak. Print City Kiadó és Nyomda Kft. 1999. 61. oldal, kiemelés nélkül] – Elmondja ugyanakkor, hogy amikor a szovjet titkosszolgálat újra megtalálta, ő a „maga módján” soha nem csinált semmit. Önkéntes információért cserébe – bevallása szerint – nem fogadott el ellenszolgáltatást, de nem is kellett kényszeríteni. „Nem kell, hogy fenyegetsenek,

Az eladósodás második nagy szakasza 1985-1987 között zajlott le. Ekkor újabb adósságmegduplázódás történt. Zdeborsky György szerint, aki 1985-től a Devizagazdálkodási Főosztály vezetője volt, „Fekete János például mindig is a dollárban hitt és ő arra építette stratégiáját, hogy hosszú távon a dollár erősödni fog. Nagyon sokáig erősödött is, 1985-86-ban kezdett gyengülni, amikor mi a masszív hitelfelvételeket bonyolítottuk.” Visszaemlékezése szerint 1985-től előtörlesztettek. „Vagyis a régi hiteleket idő előtt visszaadtuk, hogy tehermentesítsen néhány évet. 1987-88-89-es lejáratokat törlesztettük 1985-86-ban.” Elmondásából kitűnik, hogy a devizális és lejáratok átalakítások részben a fizetési mérleg kedvezőbb prezentálását szolgálták: „A folyó fizetési mérlegben a kamatteher benne van. Ha magasabb a kamatteher, akkor a folyó fizetési mérleget ez kedvezőtlenül befolyásolja. Fekete Jánosnak mindig az volt a véleménye, hogy a folyó fizetési mérleg rendkívül fontos mutató, ezért próbáljuk meg a kamatterheket úgy alakítani, hogy minél kisebbek legyenek. Dollárban, vagy angol fontban nem lehet alacsony kamattal felvenni, tehát automatikusan tolódtunk el a japán jen és a német márka felé...”

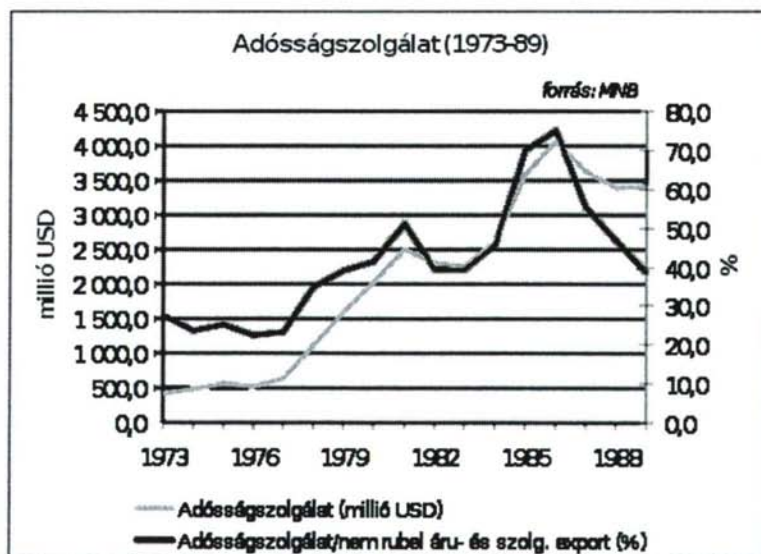
Bakó Ede szerint, átmeneti szünet után, az IMF-fel való megállapodást 1988-ban írták alá, melyben „igen komoly feltételek” szerepeltek. Ezek zöme a gazdaság reformjára vonatkozott. „Abban állapodtunk meg az IMF-fel, hogy 1989-ben 250 millió dollárra csökkentjük a fizetési mérleghiányt, 1990-re pedig egyensúlyt ígértünk”. 1988 októberében

mondjam el, hogy valaki ellenséges tevékenységet folytat velük szemben. Magamtól is elmondom. Az, hogy engem megbízzanak bármi ilyesmivel, az nem ment. De ha valaki nem tetszett, én mentem, hogy nézzétek meg az ürgét, valami rosszban töri a fejét. A mi rendszerünket, ahol lehetett, védtem – ilyen egyszerű. De, hogy ezért valamit adjanak, az vérlázító. Jött egy pofa, hogy adnak külön prémiumot... Elmész a fenébe!... Nekem azután sem lett semmi bajom. (Ma sem lenne, azonkívül, hogy én is minden bizalmas anyagot megkaptam, mint a Medgyessy, Nyers, Csehák vagy a többiek...)” [Forrás: uo. 111. old., kiemelés nélkül]

– ekkor már Grósz Károly volt az MSZMP főtitkára – a kormány által kiadott rezignált tájékoztatás szerint „a kormány a jövő évre nem számol számottevő növekedéssel, csökken a belföldi felhasználás. A lakosság életkörülményeinek átfogó javítása nem tűzhető ki célul. A kormány tisztában van azzal, hogy a kijelölt feladatok több tekintetben egyes rétegek tűrőképességének a határát súrolják.”

Mire ment el az adósság?

A választ egy hivatalos MNB-tanulmány adja meg, melyet 1993-ban adtak ki. „Az 1973-1989-es időszakot az jellemezte, hogy a kamatfizetések nélküli kumulált fizetési mérleg mindössze mintegy 700 millió dollár behozatali többletet mutatott. Azaz ilyen volumenű erőforrásbevonás történt, illetve ha a működőtőke beáramlását figyelembe vesszük, akkor ez csaknem 1 milliárd dollárt tesz ki. Ezen az időszakon belül az erőforrásbevonás az 1973-1978 közötti években meghaladta a 3 milliárd dollárt; az 1978-at követő években azonban – néhány évtől eltekintve – jelentősebb erőforrásbevonásra már nem került sor. Az 1979-1989-es időszak kumulált erőforráskivonása viszont 2 milliárd dollárt tett ki, ha figyelembe vesszük az 1987-1989 közötti 250 millió dollár pénztőke formájában bejött működőtőkét is. Az időszak egészét tekintve mintegy 1 milliárd dollár erőforrásbevonás viszont az ezt többszörösen meghaladó, összesen 11 milliárd dollár halmozott kamatkiadással járt.”¹³

Az 1973-tól 1989-ig terjedő egész időszak külkereskedelmi egyenlege tehát egy milliárdos nettó erőforrásbevonásban testesült meg. Ennek az egymilliárdnak az ára azonban 11 milliárd halmozott kamatkiadásban és mintegy 21-22 milliárd dolláros kötelezettségben nyilvánult meg (ennyi volt az ország bruttó külső adóssága).

¹³ Forrás: Külső eladósodás és adósságkezelés Magyarországon. MNB Műhelytanulmányok 2. Bp. Magyar Nemzeti Bank, 1993. 56. oldal

Végezetül mit is mondhatnánk? A magyar társadalom, az eladósodással-eladósítással (nevezze ki-ki ahogy akarja) komoly leckét kapott – anélkül azonban, hogy ennek a „leckének” a társadalmi megvitatása megtörtént volna. Az ún. rendszerváltás után felnövekvő generáció súlyos – legalább egy veszített háború gazdasági következményével felérő – terhet kapott útravalónak. S noha ez a teher nem rázható le könnyen, annyi azonban elvárható egy magára valamit is adó gazdaságtudomány részéről, hogy az eladósodás összefüggéseinek feltárására kísérletet tegyen, s a „rendszerváltás” valódi kérdéseit legalább megfogalmazza (még ha a válaszokkal adós is marad).

Tamás Szántó: Credit crunch and transition

How much burden does the current generation have to bear due to the floating debt created by the former power structure? When and why did that huge amount of debt start in the first place? It was already in progress at the time of the '56 revolution, and with forced industrialization, it sped up. But because of the government's squandering, which was specific to that age, and the wide range of inappropriate investments, the loans were depleted quickly. The situation is best illustrated by the following example: Hungary, a country famous for its agricultural products and capabilities, bought crops from the USA. In order to satisfy the country's needs, which the Soviets weren't able to comply with, the government started to purchase western products, from credit. The Oil Crisis of '73 made new kinds of credit possible, and one thing was common among them: the terms of their conditions were loose. The debt became huge, and after '79, further funds weren't available. From that point onward, we were caught in a debt trap. We had to take credit if we were to pay back the previous ones. Additional problems emerged, and the economy showed a tendency to decrease. And of course, as a socialist country, we couldn't afford to make cuts in the people's welfare: taking further money would have been on the horizon if the socialist system had continued. Because of Polish martial law, trust in the region disappeared. The country was on the brink of economic disaster. In the words of Havasi: „If any of the banks had phoned us saying, 'Please pay back your loans because we don't trust you anymore,' we would have been done.” Eventually, joining the IMF and receiving its granted credit, saved the economy. We played the role of the first socialist country to join such an organization. Through our example, others could see how they would be treated by the Foundation. Of course, such a state of affairs couldn't have lasted forever. The IMF tied further credit to economic reforms, which were later issued as the very own policies of the government. Paralelly, as the dollar was losing its reliability, the credits were becoming threatened.